

Κείμενα Παιδείας

Αρ. 3 (2022)

Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και η προσπάθεια ένταξης της Ελλάδας σε αυτή

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΑΘΑΝΑΣΑΚΟΥ

doi: [10.12681/keimena-paideias.26727](https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.26727)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΘΑΝΑΣΑΚΟΥ Π. (2022). Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και η προσπάθεια ένταξης της Ελλάδας σε αυτή. *Κείμενα Παιδείας*, (3). <https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.26727>

Η Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και η προσπάθεια ένταξης της Ελλάδας σε αυτή

ΑΘΑΝΑΣΑΚΟΥ ΠΗΝΕΛΟΠΗ

Εκπ/κός Πληροφορικής, Δ/ντρια Γυμνασίου Φερών,

Msc στις Ψηφιακές Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση

Περίληψη

Μια ενιαία Ευρώπη, σύμφωνα με τους οραματιστές - δημιουργούς της, συμπεριλαμβάνει και την ανάπτυξη εκπαιδευτικής πολιτικής. Η Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική είναι ένας από τους βασικότερους άξονες, πάνω στον οποίο στηρίζεται η συνολική προσπάθεια της Ευρώπης για να κρατήσει την ισορροπία ανάμεσα στην ποικιλομορφία των κρατών-μελών της σε πολιτισμικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο και ταυτόχρονα να προωθήσει ένα ενιαίο μοντέλο εκπαιδευτικής στρατηγικής. Οι εξελίξεις σε Ευρωπαϊκό επίπεδο αναφορικά με τον τομέα της εκπαίδευσης έγιναν με αργά και σταθερά βήματα, ξεκινώντας με γενικές κατευθύνσεις και γενικούς σκοπούς, δίχως ξεκάθαρο και ουσιαστικό πλάνο, οι οποίες βασιζόταν ως επί το πλείστο στην επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης και βιωσιμότητας μεταξύ των χωρών. Εν συνεχεία, οι προσπάθειες της Ευρώπης πήραν σάρκα και οστά, με τη βοήθεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, αλλά και άλλων θεσμών που δημιουργήθηκαν καθώς επίσης και μέσα από επίσημες συμφωνίες, διατάξεις και μεταρρυθμίσεις ως αποτέλεσμα από κοινού συμφωνιών. Η Ελλάδα, όπως και τα υπόλοιπα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καλείται να ακολουθήσει και να πορευθεί σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές και να εναρμονιστεί με τους άξονες που η Ευρώπη ορίζει για την κοινωνία, τόσο στον εκπαιδευτικό όσο και στους υπόλοιπους τομείς. Όσο η Ευρώπη προχωράει, παράλληλα προχωρούν και οι αλλαγές στην Ελλάδα, μέσα από τον «εξευρωπαϊσμό» της εκπαίδευσης. Η πορεία της προσπάθειας εναρμόνισης της Ελλάδας, επηρεάζεται βαθύτατα από την οικονομική κρίση, από την υποδοχή μεγάλου αριθμού μεταναστών που έρχονται στη χώρα αλλά και από μια σειρά άλλων ζητημάτων. Τα παραπάνω προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα λειτουργούν σε βάρος των καινοτόμων ιδεών και προσεγγίσεων που προτείνει η Ευρώπη, με αποτέλεσμα τα άλματα της μιας να αποτελούν βηματισμούς της άλλης. Ακόμη, οι όποιες ενέργειες του ελληνικού κράτους για ένταξη στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά δεδομένα, δείχνουν έναν καθαρά συγκεντρωτικό χαρακτήρα, ο οποίος έχει τα δικά του μέτρα και σταθμά και ζυγίζει τις όποιες μεταρρυθμίσεις προς όφελος σκοπιμοτήτων. Η παρακάτω εργασία αναλύει όλους τους παραπάνω άξονες, παραθέτοντας στο τέλος προβληματισμούς- προτάσεις για την πορεία της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική, εξευρωπαϊσμός, Ελλάδα, εναρμόνιση

Abstract

A united Europe, according to its visionaries, includes the development of education policy. European education policy is one of the key axes on which Europe's overall effort to maintain a balance between the diversity of its Member States at cultural, social, and economic level and at the same time to promote a single model of educational strategy is based. Developments at European level in the field of education have been slow and steady, starting with general guidelines and general objectives, without a clear and meaningful plan, mostly based on achieving economic growth and sustainability between countries. Subsequently, Europe's efforts took shape, with the help of the European Council and other institutions that were created, as well as through formal agreements, provisions, and reforms because of joint agreements. Greece, like the other Member States of the European Union, is called upon to follow and proceed according to the guidelines and to harmonize with the axes that Europe defines for society, both in education and in other areas. As Europe

progresses, changes in Greece are also progressing in parallel, through the "Europeanization" of education. The course of Greece's harmonization effort is deeply affected by the economic crisis, by the reception of large numbers of immigrants coming to the country and a few other issues. The above problems which the country is dealing with, work against the innovative ideas and approaches proposed by Europe, with the result that the leaps of one are the paces of the other. Furthermore, any actions taken by the Greek state to integrate into European educational standards show a purely centralized character, which has its own weights and measures and weighs any reforms in favor of expediency. The following paper analyses all the above, concluding with several reflections and proposals for the course of the Greek educational reality.

Key words- European education policy, Europeanization, Greece, harmonization

1. Η απαρχή των Ευρωπαϊκών Πολιτικών για την εκπαίδευση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά μια γεωπολιτική οντότητα που αποτελείται από 27 χώρες. Από το 1951, η βασική της επιδίωξη και δέσμευση είναι η στήριξη και η προώθηση ενός πολυεθνικού συστήματος που κινείται σε οικονομικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς άξονες, ώστε να ενισχυθεί και να αναβαθμισθεί η ποιότητα ζωής όλων των πολιτών που ζουν μέσα σε αυτή. Η εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα η εκπαιδευτική πολιτική υπό τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στην αλληλεπίδραση αλλά και στη διατήρηση ενότητας ανάμεσα σε χώρες που ιστορικά είχαν διενέξεις και προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά δημιούργησαν διακρίσεις αλλά και κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα σε συγκεκριμένες χώρες, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των οικονομικών κρίσεων. Ένα από τα πιο βασικά στοιχεία της προσέγγισης αυτής, ήταν η δημιουργία μιας κοινής ταυτότητας με τη βοήθεια πολιτισμικών και πολιτιστικών συμβόλων και ανταλλαγών. Η συνθήκη της Ρώμης υπογράφεται το 1957, με την οποία ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ) με σκοπό την οικονομική συνεργασία των κρατών μελών για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των πολιτών και τη διασφάλιση της σταθερότητας στις μεταξύ τους σχέσεις. Η επιδίωξη της οικονομικής συνεργασίας αναδύει στην επιφάνεια εκπαιδευτικά ζητήματα, όπως την ανάγκη της αναγνώρισης των σπουδών και την ανάγκη επαγγελματικής κατάρτισης, προβλέποντας τη δυνατότητα μετακίνησής τους από τη μια χώρα στην άλλη στο πλαίσιο της Ε.Ο.Κ. (Σταμέλος, 2009).

Μέσα σε αυτή την πολιτισμική στρατηγική, η θέση της εκπαίδευσης ωστόσο δεν είχε ξεκάθαρο ρόλο. Πιο συγκεκριμένα, η ευρωπαϊκή αυτή ταυτότητα θα οριζόταν μέσα από την ιστορία και μέσα σε συγκεκριμένο πλαίσιο και εθνικό χώρο, ως μια «ξεχωριστή πηγή ανάπτυξης, προόδου και πολιτισμού» (Council, 1987, σελ.11). Το 1971, οι υπουργοί Παιδείας, ακολουθώντας τις αποφάσεις της διασκέψεως κορυφής που διεξήχθη στη Χάγη, το 1969 αποφασίζουν να ιδρύσουν μια επιτροπή, η οποία θα αναπτύξει ένα Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Εκπαίδευσης, καθόρισαν τον τρόπο χρηματοδότησής του καθώς κι έναν τρόπο για να επιτευχθεί ενεργή και ουσιαστική συνεργασία στο πεδίο της εκπαίδευσης. Αυτό το βήμα ακολούθησε ουσιαστικά την Επιτροπή για Πολιτιστική Συνεργασία (μέσα στο Συμβούλιο της Ευρώπης), η οποία συστάθηκε το 1962 (Grek and Lawn, 2009). Στη συνέχεια, το 1974 οι υπουργοί επιβεβαίωσαν ξανά την κατεύθυνση που ακολουθούσαν, τονίζοντας ότι «η Ευρώπη αποτελεί μια εξέχουσα πηγή πολιτισμού» καθώς και ότι «η κάθε χώρα θα πρέπει να μπορεί να διατηρήσει τις παραδόσεις της», με την εκπαίδευση να μη συνιστά μόνο ένα «απλό συστατικό της οικονομικής ζωής» (Council, 1987, σελ.5) Μια «ιδεατή κοινωνία» Ευρωπαίων πολιτών ωθήθηκε στο να υλοποιηθεί μέσα από θεσμικές συνεργασίες στην

εκπαίδευση, ιδιαίτερα μέσα από τα προγράμματα ανταλλαγής (Perin,2006). Σημαντική εξέλιξη, όμως , αποτελεί το γεγονός ότι η συνεργασία πια αρχίζει να κινείται σε επίπεδο Υπουργών Παιδείας μεταξύ των χωρών-μελών. Επιπρόσθετα, σε Συμβούλιο Υπουργών Παιδείας, το οποίο πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 1976, εκδίδεται ψήφισμα συνεργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης, το οποίο όριζε Επιτροπή Εκπαίδευσης με στόχο την εφαρμογή βέλτιστων εκπαιδευτικών πρακτικών. Το Κοινοτικό Πρόγραμμα δράσης αποτύπωνε την επιθυμία διαμόρφωσης μιας κοινής ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής με σεβασμό στις εθνικές επιταγές για τη χάραξη των επιμέρους εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων, εγκαινιάζοντας έτσι την «αρχή της επικουρικότητας» (Perin, 2007).

1.1 Δείκτες και Συγκριτική Αξιολόγηση Εκπαιδευτικών Συστημάτων

Η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση ξεκίνησαν να αποτελούν κομμάτια της ευρωπαϊκής πολιτικής από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992). Η συνθήκη αυτή ήταν ιδιαίτερα σημαντική, αφού για πρώτη φορά θεσμοθετήθηκε το νομικό πλαίσιο που αφορούσε την εκπαίδευση και την κατάρτιση των νέων, ενώ ενισχύθηκαν περαιτέρω και τα ήδη υπάρχοντα προγράμματα κοινής δράσης. (Πασιάς, 2006: 370). Δύο μεγαλύτερες κατηγορίες προγραμμάτων δημιουργούνται το 1992, που θα ενσωματώσουν τα προγράμματα των προηγούμενων ετών. Με αυτόν τον τρόπο ο τομέας της εκπαίδευσης διαμορφώνει τα εκπαιδευτικά προγράμματα «Socrates I» από το 1995 έως το 2000, το «Socrates II» από το 2001 έως το 2006 για τη γενική εκπαίδευση, και για την επαγγελματική εκπαίδευση το πρόγραμμα «Leonardo Da Vinci». Με την «Πράσινη Βίβλος», τον Σεπτέμβριο του 1993, προωθείται η ιδέα της συνεχούς κατάρτισης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Παρόλο που η μέτρηση των εκπαιδευτικών επιδόσεων μέσα από αριθμητικά δεδομένα ήταν πολύ εμφανής κατά τα μέσα του 1970, οι δείκτες καθώς και η συγκριτική αξιολόγηση αξιοποιήθηκαν από τους Ευρωπαίους υπουργούς παιδείας για πρώτη φορά το 1999 σε ένα συνέδριο στην Πράγα. Το συγκεκριμένο συνέδριο εστίαζε στην ποιότητα της σχολικής εκπαίδευσης και οι υπουργοί αποφάσισαν να δημιουργήσουν μια ομάδα από διεθνείς επιστήμονες, οι οποίοι θα έφτιαχναν μια λίστα από δείκτες αξιολόγησης της ποιοτικής εκπαίδευσης στα σχολεία σε όλη την Ευρώπη. Τα αποτελέσματα αυτή της δουλειάς εκδόθηκαν το 2001 (European Commision, 2001). Πέραν αυτού, επιπλέον έρευνες όπως για παράδειγμα ένα πιλοτικό project αναφορικά με την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση (European Commision, 1999) παρουσιάστηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο. Το συγκεκριμένο είχε ως βασικό του σημείο την ανάγκη για καλύτερη και ουσιαστικότερη συνεργασία ανάμεσα στα σχολεία καθώς και την ισορροπία ανάμεσα σε εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση (Perin, 2006). Σε κατοπινό χρόνο μάλιστα, η Eurydice πραγματοποίησε έρευνα σχετική με τις αξιολογητικές μεθόδους στα σχολεία της Ευρώπης (Eurydice,2004).

1.2 Σημαντικές Εξελίξεις

Το 1986 το Πανεπιστήμιο της Μπολόνια στην Ιταλία, υπέβαλε μια πρόταση στα υπόλοιπα και πιο παλαιά πανεπιστήμια της Ευρώπης, έχοντας ως στόχο να δημιουργηθεί και να υπογραφεί μια

Magna Charta. Η συγκεκριμένη πρόταση θα οριοθετούσε και θα καθόριζε συγκεκριμένους άξονες που θα ακολουθούσαν τα ιδρύματα αυτά από κοινού και ήταν οι εξής:

- Ουσιαστική συνεργασία όλων των ευρωπαίων στο πλαίσιο μιας διεθνούς κοινωνίας
- Έμφαση στη διασφάλιση τη δια βίου εκπαίδευσης ως ένα από τα βασικά στοιχεία για το μέλλον της Ευρώπης συνολικά.
- Η επάρκεια του ανθρώπινου δυναμικού
- Ο διάλογος και η ανταλλαγή στοιχείων και πληροφοριών ανάμεσα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα
- Η ιστοιμία στους τίτλους
- Ενεργή δράση από τα κράτη μέλη αλλά και τους εθνικούς οργανισμούς.

Αργότερα, το 1998 έχουμε τη «Διακήρυξη της Σορβόνης», η οποία είχε ως στοχοθεσία την σύγκλιση και εναρμόνιση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο ευρωπαϊκό τοπίο καθώς και στη δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού χάρτη για τους πολίτες. (Ανδρικοπούλου, Καυκάλας, 2000). Η συγκεκριμένη έδωσε τη θέση της στη διακήρυξη της Μπολόνια για την Ανώτατη εκπαίδευση, στην οποία προωθήθηκαν επιμέρους στόχοι για την προώθηση ενός ευρωπαϊκού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, μερικοί από τους οποίους είναι: 1) ενιαίοι τίτλοι σπουδών για προπτυχιακά, μεταπτυχιακά και διδακτορικά διπλώματα, 2) δύο κύκλοι σπουδών, 3) εφαρμογή συστήματος πιστωτικών μονάδων, 4) προώθηση της ελεύθερης μετακίνησης φοιτητών, διδασκόντων και ερευνητικού προσωπικού. (Κλαδής, 2000).

Παρόλα αυτά, το σημείο καμπής προς την αύξηση ενδιαφέροντος αναφορικά με τη δημιουργία προτύπων- προδιαγραφών για τα εκπαιδευτικά συστήματα στην Ευρώπη ήταν το Συμβούλιο στη Λισαβόνας του 2000. Σύμφωνα με τα καταληκτικά σχόλια της προεδρίας «η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι αντιμέτωπη με μια δυναμική, η οποία προκύπτει από την παγκοσμιοποίηση και από τις προκλήσεις της καινούριας οικονομίας, που βασίζεται στην απόκτηση γνώσεων» (Council, 2000). Το Συμβούλιο της Λισαβόνας αναγνώρισε τον καίριο ρόλο που διαδραματίζει η εκπαίδευση στην Κοινωνία της γνώσης καθώς και στην εξασφάλιση και διατήρηση της συνοχής των κρατών και κοινωνιών τους αλλά και στην ολόπλευρη ανάπτυξη και ολοκλήρωση των πολιτών της ατομικά. Γι αυτό το λόγο έθεσε ορισμένους στόχους, οι οποίοι είναι οι εξής:

- Αύξηση των επενδύσεων των κρατών σε ανθρώπινο δυναμικό
- Μείωση κατά το ήμισυ του αριθμού των ατόμων ηλικίας 18-24 που έχουν ολοκληρώσει μόνο τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- Δημιουργία τοπικών εκπαιδευτικών κέντρων με πολυχρηστικό χαρακτήρα
- Δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού πλαισίου για δια βίου μάθηση και παρουσίαση καινούριων δεξιοτήτων (Νέες Τεχνολογίες, ξένες γλώσσες, τεχνολογική κουλτούρα, επιχειρηματικότητα και κοινωνικές δεξιότητες)
- Προώθηση της κινητικότητας των μαθητών, των εκπαιδευτικών καθώς και της επιμόρφωσης και της έρευνας, με σκοπό τη διαφάνεια όσον αφορά στην αναγνώριση των προσόντων.
- Δημιουργία μιας κοινής ευρωπαϊκής βάσης για το βιογραφικό (Grek and Lawn, 2009)

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάνει για πρώτη φορά λεπτομερή αναφορά στον τομέα της εκπαίδευσης αλλά και κατάρτισης, θέτοντας συγκεκριμένους στόχους και κατευθυντήριες γραμμές με μελλοντική προοπτική. Η κίνηση αυτή αποτελεί ίσως την πιο σημαντική πρωτοβουλία στην

ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Σιάκαρης, 2006). Πέραν των συγκεκριμένων στόχων, το Συμβούλιο πρότεινε έναν καινούριο τρόπο σε ότι έχει να κάνει με την εφαρμογή της πολιτικής, την Ανοιχτή Μέθοδο Συντονισμού (Open Method of Coordination) (Council, 2000). Η «μέθοδος» αυτή απετέλεσε για το Συμβούλιο καθώς και για τα κράτη μέλη της ένα καινούριο και ευέλικτο κυβερνητικό εργαλείο για τη ρύθμιση των διαφορετικών εκπαιδευτικών συστημάτων στην Ευρώπη, αλλά και για την επιλογή των καλύτερων πρακτικών (Kok, 2004).

1.3 Σύγχρονες Ευρωπαϊκές Εκπαιδευτικές Εξελίξεις

Η Στρατηγική της Λισσαβόνας το 2000 έθεσε τις βάσεις για τη βασική πλέον στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με τη γνώση και την εκπαίδευση. Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στην υλοποίηση στόχων που αφορούν στην οικονομική ανάπτυξη των κρατών, η οποία συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη του τομέα της παιδείας, την ενίσχυση της πλήρους απασχόλησης και κυρίως η έμφαση στο ανθρώπινο δυναμικό πάνω στο οποίο στηρίζεται το οποιοδήποτε εγχείρημα (Rasmussen, 2014). Προκειμένου να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, όμως η Ευρώπη έδωσε ιδιαίτερη βάση στο κομμάτι της απασχολησιμότητας, γι αυτό και το 2000, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εξέδωσε ένα υπόμνημα το οποίο «εξηγούσε» την αξία και στη σημασία αυτής. Η απασχολησιμότητα είναι το κλειδί για την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στα ευρωπαϊκά κοινά αλλά και την απόκτηση και διατήρηση μιας ολοκληρωμένης απασχόλησης στον εργασιακό τομέα, η οποία βοηθάει στην διατήρηση ενός κλίματος ευημερίας και ανάπτυξης στην ευρωπαϊκή κοινωνία (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2000). Αξίζει να σημειωθεί ότι, η συγκεκριμένη εκπαιδευτική πολιτική δεν έλαβε υπόψη την ανομοιογένεια σε όλα τα μήκη και πλάτη της Ένωσης καθώς και την επίδραση του καπιταλισμού στις εκάστοτε χώρες, ο οποίος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αύξηση των ποσοστών της ανεργίας.

Η επίτευξη της απασχολησιμότητας ήταν η βασική κατευθυντήρια γραμμή για τον προγραμματισμό και υλοποίηση του προγράμματος Εκπαίδευσης και Κατάρτισης 2010 (Council of the European Union, 2009). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έστρεψε την προσοχή της στη δημιουργία ενός κοινού πεδίου Δια βίου Μάθησης, όπου όλοι οι πολίτες θα μπορούσαν να εφοδιαστούν με τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες για να ανταπεξέλθουν στα καινούρια δεδομένα και τις προκλήσεις της κοινωνίας της γνώσης (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001). Αναπόσπαστο κομμάτι του προγράμματος αυτού αλλά και της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, ήταν ο εξευρωπαϊσμός όλων των πολιτικών που ακολουθούσαν τα κράτη μέλη της Ένωσης. Για να γίνει αυτό, η οικονομία της κάθε χώρας θα έπρεπε να ακολουθήσει τα Ευρωπαϊκά πρότυπα και ιδανικά, με άλλα λόγια επίτευξη οικονομικής σταθεροποίησης, μείωση του ποσοστού ελλείμματος και φυσικά πολύ χαμηλά επίπεδα πληθωρισμού (European Union, 2000).

Η Στρατηγική της Λισσαβόνας για τη χρονολογία 2010 κι έπειτα έδωσε τη θέση της στο Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα συνέπεσε ωστόσο με μια εξαιρετικά δύσκολη περίοδο για τον Ευρωπαϊκό κόσμο, αυτή της οικονομικής κρίσης. Έτσι, παρόλο που η αρχική στοχοθεσία βασιζόταν στην επίτευξη Δια βίου μάθησης και κατάρτισης, στην προώθηση της ισότητας και της ενεργής συμμετοχής των πολιτών καθώς και η προσπάθεια για ενίσχυση καινοτόμων ιδεών και πρακτικών στον εκπαιδευτικό τομέα, η έμφαση παρέμεινε στην εξομάλυνση των οικονομικών προβλημάτων μέσα στην Ένωση και την ανάπτυξη της απασχολησιμότητας των πολιτών (Φερόνας, 2013). Η δημοσιονομική σταθερότητα απετέλεσε το βασικό πυλώνα πάνω στον οποίο στηρίχθηκαν πολλές πολιτικές αποφάσεις, οι οποίες αφορούσαν

τον τομέα της εκπαίδευσης και όχι μόνο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ωστόσο είχε λανθασμένα θεωρήσει ότι η συγκεκριμένη κρίση της οικονομίας θα ήταν παροδική, ενώ στην πραγματικότητα επηρέασε και δημιούργησε προβλήματα στην ίδια της τη βάση. Έτσι, ο ρόλος της Δια βίου μάθησης παραγκωνίστηκε ενώ τη θέση της κατείχε πλέον η καταπολέμηση της ανεργίας και η ενίσχυση της αγοράς εργασίας (European Commission, 2012). Προτεραιότητα στην επίτευξη οικονομικής ευημερίας έδωσε και η Διαδικασία της Κοπεγχάγης, της οποίας η στρατηγική για τη χρονική περίοδο 2015-2020 εστίαζε στην επαγγελματική εκπαίδευση των νέων, στην πιστοποίηση δεξιοτήτων και προσόντων για την αγορά εργασίας καθώς και στην επαγγελματική ανάπτυξη του συνόλου του εκπαιδευτικού προσωπικού (European Commission, 2015).

2. Οι επιδράσεις της Ευρωπαϊκής Πολιτικής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα

2.1. Η εκπαιδευτική πορεία της Ελλάδας

Ο τομέας της εκπαίδευσης στην Ελλάδα βρισκόταν και θα συνεχίσει να βρίσκεται υπό την επιρροή του ευρωπαϊκού πλαισίου, στο οποίο η χώρα μας ανήκει. Η Ελλάδα ήταν πάντοτε ενήμερη για τις εξελίξεις στον τομέα της εκπαίδευσης στην Ευρώπη, υιοθετούσε μοντέλα, τάσεις και προχωρούσε σε ενέργειες προκειμένου να «εναρμονιστεί» με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Η απαρχή αυτής της σχέσης ξεκίνησε ύστερα από το επίσημο αίτημα της χώρας να συμπεριληφθεί στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα το 1959. Την πορεία αυτή ωστόσο έμελε να διακόψει η δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974), περίοδος κατά την οποία επικράτησαν ως επί το πλείστον αντιλήψεις ξενοφοβικού χαρακτήρα, έντονης εσωστρέφειας καθώς και ιδεώδη με εθνικιστικό χαρακτήρα. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με το κλίμα εκφοβισμού που κυριαρχούσε, κατέληξαν να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό τόσο τις δομές όσο και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης. Με την κατάρρευση του καθεστώτος της χούντας και όταν αργότερα επανήλθε η δημοκρατία, το 1981 η Ελλάδα έγινε και επίσημα μέλος της ΕΟΚ (Ρουσσάκης, 2010). Το επόμενο διάστημα η επίδραση της Ευρώπης όσον αφορά τον τομέα της εκπαίδευσης έγινε εντονότερη και αυτό γιατί κατά κύριο λόγο βασιζόταν στους άξονες της παγκοσμιοποίησης, οι οποίοι υπαγόρευαν μια εναρμόνιση αλλά και αναβάθμιση του υπάρχοντος συστήματος. Πέραν όμως αυτού, ένας άλλος σημαντικός λόγος, ήταν η ιδιαίτερη γεωγραφική τοποθεσία της Ελλάδας, η οποία ανέκαθεν κέντριζε το ενδιαφέρον των ευρωπαίων καθώς επίσης και το γεγονός ότι παρότι η ίδια αποτελούσε κράτος μέλος, παρέμενε ωστόσο μια «ιδιόμορφη περίπτωση πολιτικής δυσπραγίας, εθνικής ανασφάλειας και πολιτικής καχεξίας» (Καζαμιάς & Κασσωτάκης, 1995, σελ 22).

Κατά το τέλος της δεκαετίας του 1980, δημιουργούνται στην Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα υπό το Υπουργείο Παιδείας συγκεκριμένες δομές, οι οποίες έχουν ως στόχο να δημιουργήσουν ένα πρόσφορο έδαφος για τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Μερικά από αυτά είναι το (Διαπανεπιστημιακό Κέντρο Αναγνώρισης Τίτλων Σπουδών Αλλοδαπής) ΔΙΚΑΤΣΑ, όπου δίνεται η δυνατότητα σε φοιτητές να αναγνωρίσουν προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς αλλά και διδακτορικούς τίτλους που έχουν, τάξεις υποδοχής για μαθητές με διαφορετικό γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο καθώς και η Διεύθυνση Ευρωπαϊκών και Διεθνών Σχέσεων (Ρουσσάκης, 2010). Έπειτα από τη συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) και κυρίως μετά το Συμβούλιο της Λισαβόνας (2000), παρατηρούμε ότι η διεθνής εκπαιδευτική πολιτική της Ευρώπης κάνει πιο αισθητή την παρουσία της στα ελληνικά δεδομένα.

Κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, οι κυβερνήσεις της χώρας προχώρησαν σε σειρά μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούσαν στον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης. Στα πλαίσια αυτών των μεταρρυθμίσεων, οι πιο σημαντικές ήταν οι εξής:

- Η δημοτική γλώσσα έγινε επίσημη γλώσσα της χώρας και όλα τα σχολικά βιβλία γράφτηκαν σε αυτήν.
- Η εννιάχρονη εκπαίδευση έγινε υποχρεωτική.
- Καθιερώθηκε η χρήση του μονοτονικού συστήματος στην ορθογραφία.
- Υπήρξε διαχωρισμός γυμνασίου - λυκείου.
- Υπήρξαν αλλαγές με στόχο την ενδυνάμωση της τεχνολογικής εκπαίδευσης προκειμένου η χώρα να αποκτήσει ένα μελλοντικό ανθρώπινο δυναμικό το οποίο θα είναι έμπειρο και θα μπορέσει να ενσωματωθεί καλύτερα στις συνθήκες της νέας εποχής.
- Θεσμοθετήθηκαν μαθητικές κοινότητες που αποσκοπούσαν στην ενεργή συμμετοχή από την πλευρά των νέων στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
- Λήφθηκαν μέτρα αναφορικά με την κατάρτιση των εκπαιδευτικών.

Την περίοδο αυτή «μπαίνουν» στο εκπαιδευτικό λεξιλόγιο έννοιες όπως «καινοτομία», «αποτελεσματικότητα», «απόδοση», δίνοντας έτσι έναν περισσότερο ποιοτικό χαρακτήρα στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Παράλληλα, ξεκινούν να υλοποιούνται και τα Ευρωπαϊκά προγράμματα για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση, με αξιόλογο περιεχόμενο, αντίστοιχο με αυτό των άλλων, και πιο ισχυρών, κρατών-μελών όπως πχ της Γερμανίας (Πατσιάδου, 2016). Συνεχίζοντας, κι έπειτα από την πλέον από κοινού νομισματική πορεία με την Ευρώπη, η Ελλάδα εξακολουθεί να υλοποιεί ευρωπαϊκά προγράμματα, ιδρύει τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης καθώς και τα σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, ενώ αξίζει να σημειωθεί και η ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (Ματθαίου, 2007).

2.2. Οι προσπάθειες εναρμόνισης της Ελλάδας Η επίδραση της Ευρωπαϊκής

Εκπαιδευτικής Πολιτικής (στρατηγική της Λισσαβόνας, πρόγραμμα εκπαίδευση – κατάρτιση 2010, διαδικασίες της Μπολόνια) διαμορφώνει ένα ιδιαίτερο τοπίο και στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Με βασικό ευρωπαϊκό στόχο την επίτευξη μιας ισχυρής και ανταγωνιστικής κοινωνίας της γνώσης, η Ελλάδα, παρότι απέχει κατά πολύ από τις βάσεις αυτές τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά, προσπαθεί να ακολουθήσει την συγκεκριμένη πορεία. Ξεκινούν να λαμβάνουν χώρα από τις αρχές του 2000 στη χώρα μας μεταρρυθμίσεις, πολιτικές και κυρίως χρηματοδοτήσεις προκειμένου να επιτευχθούν τα παραπάνω. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι παρά την καθοδήγηση και την «πίεση» από τις διεθνείς τάσεις, η Ελλάδα αξιολογούσε και «φίλτραρε» την όποια απόφαση καλούνταν να πάρει, προς όφελος και εξυπηρέτηση των δικών της καταστάσεων. Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών αλλά και του εκπαιδευτικού έργου στο σύνολό του, οι ελληνικές κυβερνήσεις παρότι προχώρησαν στην ψήφιση συγκεκριμένων νόμων και διατάξεων, ύστερα από πιέσεις που δέχθηκαν και εξαιτίας αντιδράσεων, θέλοντας να αποφύγουν το οποιοδήποτε αρνητικό κόστος, προχώρησαν στη σταδιακή απενεργοποίησή τους (Κοτσανίδου, 2019).

Η ελληνική εκπαίδευση μέσω του «Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων» εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο που ακολουθεί η Ευρώπη με στόχο την ενίσχυση της οικονομίας της, αλλά και της παραγωγικότητάς της. Ανάμεσα στους υπόλοιπους στόχους ξεχωρίζουν οι : α) η μείωση του ποσοστού των ατόμων που εγκαταλείπουν το σχολείο και β) η αύξηση του ποσοστού των ατόμων

που έχουν ολοκληρώσει την ανώτατη εκπαίδευση (Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων, 2011). Για την επίτευξη των παραπάνω και κυρίως του πρώτου στόχου, εισηγήθηκε η πρόταση του «Νέου Σχολείου» για τον 21ο αιώνα. Οι βλέψεις προς την πραγματοποίηση αυτού του οράματος, βασίζονται στην παροχή δημόσιας, δωρεάν, ποιοτικής παιδείας προς όλους τους μαθητές καθώς επίσης και στον περιορισμό των ανισοτήτων και την υιοθέτηση από όλους ανθρωπίνων αξιών (Κοτσανίδου,2019). Πέραν του «Νέου Σχολείου», έχουμε τη συγκρότηση του «Εθνικού Συμβουλίου Δια Βίου Μάθησης και Σύνδεσης με την Απασχόληση» αλλά και του «Εθνικού Πλαισίου Προσόντων».

Ιδιαίτερα μετά το 2000, οι μεταρρυθμίσεις που υλοποιήθηκαν στην εκπαίδευση είχαν ως στόχο τους την ενδυνάμωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, κάτι που σε πρακτικό επίπεδο πραγματοποιήθηκε με την αναβάθμιση των τεχνολογικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας μας, τα οποία έγιναν ισότιμα με τα ΑΕΙ, αλλά και με τη δημιουργία επαγγελματικών λυκείων (ΕΠΑΛ//ΕΠΑΣ) (Παύλος, 2016). Πέραν αυτών, κατεβλήθησαν σημαντικές και αξιόλογες κινήσεις προκειμένου να προωθηθεί η θεσμοθέτηση ενός συστήματος προσλήψεων το οποίο θα βασιζόταν σε αξιοκρατικά κριτήρια, με απώτερο σκοπό την αναβάθμιση του ρόλου του εκπαιδευτικού, ενώ λήφθηκαν και μέτρα προκειμένου οι εκπαιδευτικοί να επανακαταρτιστούν, ώστε να είναι σε θέση να εκτελέσουν αποτελεσματικά το έργο τους στις νέες συνθήκες, κάτι το οποίο βέβαια θα υποβοηθούσε σε σημαντικό βαθμό και την αναβάθμιση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Παράλληλα με όλα όσα έχουν προηγουμένως αναφερθεί είναι η προσπάθεια που καταβλήθηκε για ουσιαστικό εκσυγχρονισμό των αναλυτικών προγραμμάτων όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, τα οποία θα μπορούσαν να ανταποκριθούν καλύτερα στις σύγχρονες απαιτήσεις. Αυτό που παρατηρείται στα νέα αναλυτικά προγράμματα είναι το εγχείρημα για μία διαθεματική προσέγγιση της γνώσης αλλά και η δυνατότητα να πραγματοποιούνται συγκεκριμένες σε όλα τα μαθήματα (ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., 2003). Κατά τη διάρκεια της δημιουργίας των νέων αναλυτικών προγραμμάτων, η επίδραση της έννοιας της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση είναι ιδιαίτερα έντονη, αφού σε αυτά δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα σε συγκεκριμένες έννοιες και αξίες όπως είναι για παράδειγμα η ανεξιθρησκία, η δημοκρατία, η ελευθερία, η διασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης, εντός των πλαισίων των πολυπολιτισμικών κοινωνιών.

3. Η ελληνική πραγματικότητα

Λαμβάνοντας κανείς υπόψη του τα όσα έχουν προηγουμένως ειπωθεί, θα μπορούσε να διαπιστώσει ότι η πορεία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος προσπαθεί να χαραχθεί σε έναν παράλληλο δρόμο με αυτό της Ευρώπης και μάλιστα με μεγάλα βήματα. Στην πραγματικότητα όμως, η πορεία αυτή ήταν εξ αρχής «διστακτική», με αρκετά εμπόδια, καθυστερήσεις, πολλές ασυνέχειες όσον αφορά στην εφαρμογή και υλοποίηση τόσο μέτρων όσο και μεταρρυθμίσεων (Ρουσσάκης,2010). Η Ελλάδα παρότι ανήκει εδώ και αρκετές δεκαετίες στη μεγάλη ευρωπαϊκή οικογένεια, εντούτοις ο «χαρακτήρας» και το «πρόσωπο» που δείχνει, εμφανίζουν μια χώρα ανεξάρτητη, που λειτουργεί βάσει των δικών της όρων και κανονισμών. Πιο συγκεκριμένα, το συγκεντρωτικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα παραμένει ως έχει, τα μακροπρόθεσμα πλάνα αναφορικά με μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση απουσιάζουν, η μη ουσιαστική αξιοποίηση των ευρωπαϊκών κονδυλίων, συνθέτουν την ιδιαίτερη εικόνα της Ελλάδας (Ματθαίου & Ρουσσάκης 2011).

Επιπλέον, τα δεδομένα που παρουσιάζει η ευρωπαϊκή έκθεση παρακολούθησης αναφορικά με την Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα τις μεταρρυθμίσεις τόσο σε εθνικό όσο και τοπικό επίπεδο με στόχο την ανάπτυξη και αναβάθμιση της εκπαίδευσης, καταδεικνύουν ότι στο σύνολο της, η Ελλάδα δίνει πολύ λιγότερα χρήματα από ότι οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες στην εκπαίδευση (OECD, 2015). Αυτό συνδέεται άμεσα με την οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται και η οποία επηρεάζει το παρεχόμενο επίπεδο ποιότητας εκπαίδευσής της. Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί ότι ανάμεσα στα πιο σημαντικά ζητήματα που αφορούν στην ελληνική εκπαίδευση σε σύγκριση πάντα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα είναι :α) η εκπαίδευση των προσφύγων που έχουν εισχωρήσει στη χώρα ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες, β) η έλλειψη ενός μακροπρόθεσμου σχεδιασμού ο οποίος με τη σειρά του επηρεάζει και τη χρηματοδότηση, γ) η απουσία αξιολόγησης τόσο των εκπαιδευτικών μονάδων όσο και των ατόμων που την απαρτίζουν και δ) οι ανεπαρκείς ψηφιακές υποδομές στα σχολεία (OECD, 2015). Μένοντας στο κομμάτι της αξιολόγησης αλλά και της αυτοαξιολόγησης των δομών εκπαίδευσης, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον το γεγονός ότι παρότι υπάρχουν διεθνές συστάσεις αλλά και υποδείξεις, η Ελλάδα συνεχίζει να ακολουθεί το δικό της δρόμο καταργώντας την όποια διαδικασία (OECD, 2018). Παιδαγωγική αυτονομία, ισχυρή και ουσιαστική πολιτική με στόχο τη βελτίωση των σχολικών μονάδων, ενισχυμένες επαγγελματικές δεξιότητες των στελεχών εκπαίδευσης, αποτελεσματική αυτοαξιολόγηση είναι μερικές από τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρώπης για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, τις οποίες ωστόσο η ίδια δεν δείχνει να λαμβάνει υπόψη της (OECD, 2018).

3.1 Προβληματισμοί

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ως βασικό της στόχο την ευημερία και αρμονική «συμβίωση» όλων των κρατών-μελών της, γι αυτό το λόγο στηρίζει όλες τις χώρες ξεχωριστά σε όλους τους τομείς. Είτε πρόκειται για χρηματοδοτήσεις είτε για διακηρύξεις και διατάξεις, ο βασικός πυλώνας δεν είναι η μονόπλευρη παροχή υποστήριξης, αλλά και είναι η συνέχιση της στήριξης αυτής και από τη μεριά των κρατών. Αυτό βέβαια αποτελεί ένα ιδεατό- ιδανικό σενάριο, διότι η εκάστοτε χώρα έχει διαφορετικές ανάγκες, διαφορετική γλώσσα, πολιτισμό, τρόπο ζωής τα οποία με τη σειρά τους σχηματίζουν ένα ξεχωριστό προφίλ. Αν λάβουμε υπόψη μας και τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες, διαπιστώνουμε ότι η ποικιλομορφία αυτή αυτομάτως δημιουργεί και διαφορετικά προβλήματα και προκλήσεις. Τα προβλήματα αυτά ξεκινούν ως επί το πλείστο από την οικονομική κατάσταση της χώρας, διοχετεύονται όμως και σε άλλους τομείς, ένας από τους οποίους είναι και αυτός της εκπαίδευσης.

Η Ελλάδα αντιμετώπιζε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει προκλήσεις στον τομέα της εκπαίδευσης από κοινού με σημαντική μείωση του βασικού μισθού, περιορισμούς σε δημόσιο αλλά και ιδιωτικό τομέα καθώς και αυξημένα επίπεδα ανεργίας στον απόηχο μιας καταστροφικής οικονομικής κρίσης. Πέραν αυτών, η υποδοχή μεγάλου αριθμού προσφύγων σε συνδυασμό με σημαντικούς περιορισμούς δαπανών για την εκπαίδευση, έχουν συνθέσει και διαμορφώσει ένα «θολό» και ταυτόχρονα ιδιαίτερα δύσκολο εκπαιδευτικό τοπίο. Σε όλα αυτά έρχεται να προστεθεί και η χαμηλή επίδοση των μαθητών σε σχέση με αυτών των υπολοίπων χωρών της Ευρώπης καθώς και τα χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης και εργασιακής αποκατάστασης των αποφοίτων της τριτοβάθμιας, οι οποίοι βρίσκουν δυσκολία στην αναζήτηση στον τομέα σπουδών τους (OECD, 2018).

Ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα έχει τη δική της εκπαιδευτική πολιτική οφείλει ωστόσο να ανταλλάζει βέλτιστες πρακτικές και με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη. Το ελληνικό

εκπαιδευτικό σύστημα έχει αποδείξει ότι κινείται μεν σε ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και οδηγίες, αλλά εμπράκτως οι αποφάσεις καθώς και η υλοποίησή τους, εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις εγχώριες κυβερνητικές, πολιτικές και αποφάσεις. Η κατάσταση αυτή δεν είναι δυστυχώς καινούρια, αντίθετα οι βάσεις τις είναι βαθιά ριζωμένες στην ιστορία του έθνους, στα πολιτικά δρώμενα, στις κοινωνικές εξελίξεις που έχουν διαμορφώσει το κοινωνικό γίνεσθαι του ελληνικού λαού. Από τη μια προσπαθεί να αναβαθμισθεί, να υιοθετήσει και να εισάγει προγράμματα καινοτόμα, να εφαρμόσει πρωτοβουλίες δημιουργώντας ένα πρόσφορο έδαφος ευρωπαϊκής αλλαγής, από την άλλη τείνει να κάνει βήματα πίσω, αξιοποιώντας τους πόρους που της παρέχονται με διαφορετικό τρόπο, επενδύει λιγότερο στην παιδεία και λαμβάνει αποφάσεις που εξυπηρετούν συγκεκριμένα συμφέροντα.

Η Ελλάδα οφείλει να παρέχει ποιοτική εκπαίδευση, αναβαθμισμένη, με στέρεες βάσεις μέσα από την ουσιαστική αξιοποίηση των εφοδίων της Ευρωπαϊκής Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Για να πραγματοποιηθεί αυτό χρειάζεται ένας μακροπρόθεσμος στρατηγικός σχεδιασμός για την καθοδήγηση της εκπαίδευσης, μεγαλύτερη επένδυση στην εκπαίδευση τόσο σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού όσο και υποδομών, προώθηση του θεσμού της αξιολόγησης και αυτοαξιολόγησης σε όλα τα στελέχη της εκπαίδευσης, εξισορρόπηση ανάμεσα σε δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση, αξιοποίηση των αξιολογήσεων και ανατροφοδότησης των Επιτροπών της Ευρώπης, βελτίωση και εμπλουτισμό των αναλυτικών προγραμμάτων όλων των βαθμίδων κ.α. Το σημαντικό για να ακολουθηθούν τα παραπάνω και ακόμη περισσότερα βήματα, είναι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα να ανταποκριθεί στις ευκαιρίες και τα εφόδια που λαμβάνει από την Ευρωπαϊκή Ένωση και να τα αξιοποιήσει με τέτοιο τρόπο ώστε να ωφεληθούν όλοι οι εμπλεκόμενοι στην εκπαίδευση και μάλιστα μακροπρόθεσμα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Ανδρικοπούλου Ε., Καυκαλάς Γ., (2000) Ο Νέος Ευρωπαϊκός Χώρος: Η διεύρυνση και η γεωγραφία της Ευρωπαϊκής ανάπτυξης, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2011-2014 (2011). Ελληνική Δημοκρατία. Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από https://www.espa.gr/elibrary/E9niko_Programma_Metarru9misewn_2011_14.pdf.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2001). Ανακοίνωση της Επιτροπής, Η Πραγμάτωση μιας Ευρωπαϊκής Περιοχής Δια Βίου Μάθησης, Βρυξέλλες: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2000). Έγγραφο Εργασίας των Υπηρεσιών της Επιτροπής, Υπόμνημα Σχετικά με την Εκπαίδευση Καθόλη τη διάρκεια της Ζωής. Βρυξέλλες: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Καζαμίας, Α. & Κασσωτάκης, Μ. (1995). Εκπαιδευτικό μανιφέστο: Προβληματισμοί για την ανασυγκρότηση και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής εκπαίδευσης. Στο Καζαμίας, Α. & Κασσωτάκης, Μ. (επιμ), Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού. Αθήνα: Σείριος.

- Κλαδής, Δ. (2000). Η διακήρυξη της Μπολόνια και η πορεία από την Μπολόνια στην Πράγα, Αθήνα: Κλαδής.
- Κοτσανίδου, Ε. (2019). Η επίδραση της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής στα Προγράμματα Σπουδών Υποχρεωτικής εκπαίδευσης Ελλάδας και Κύπρου κατά την περίοδο 2000-2015. (Διπλωματική εργασία) ΕΑΠ Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/43776>.
- Ματθαίου, Δ. & Ρουσσάκης, Ι. (2011). Η ελληνική εκπαίδευση τριάντα χρόνια μετά την Ένταξη, Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, τ. 21-22, σελ. 199-210.
- Ματθαίου, Δ. (2007). «Τάσεις» στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού χώρου εκπαίδευσης. Η μεταλλαγή ενός εργαλείου ανάλυσης σε μέσο χειραγώγησης εκπαιδευτικής πολιτικής, Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση, τχ.8
- Πασιάς, Κ. Γ. (2006). Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση, Θεσμικός Λόγος και Εκπαιδευτική πολιτική (1950-1999). Αθήνα: Gutenberg.
- Πατσιάδου, Μ. (2016). Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Διεθνών Οργανισμών (ΟΟΣΑ - ΟΥΝΕΣΚΟ) στο ζήτημα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και η ελληνική πραγματικότητα: Συγκριτικός συσχετισμός του υπερεθνικού με τον εθνικό άξονα αναφοράς. Κόρινθος (Διδακτορική Διατριβή) Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/3151>.
- Παύλος, Χ. (2016). Οι μαθητές της δευτεροβάθμιας Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και η σχολική γνώση: Η σκοπιά των μαθητών. (Διδακτορική διατριβή) Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από : <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/2812>.
- Ρουσσάκης, Ι. (2010). Οι επιδράσεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ως πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού διεθνούς σχηματισμού, στη διαμόρφωση της Ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και του παιδαγωγικού κανόνα 1959-1981, Ιστορική Συγκριτική Θεώρηση, Αθήνα (Διδακτορική Διατριβή) Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/20090#page/1/mode/2up>.
- Σιάκαρης, Κ. (2006). Από την ΕΟΚ στην ΕΕ, η Αδύνατη εκπαιδευτική πολιτική, Αθήνα: Gutenberg.
- Σταμέλος, Γ. (2009). Εκπαιδευτική Πολιτική. Αθήνα: Διόνικος
- ΥΠΕΠΘ-ΠΙ. (2003). Οδηγίες για την εφαρμογή των προγραμμάτων της ευέλικτης ζώνης στην υποχρεωτική εκπαίδευση, Αθήνα.
- Φερόνας, Α. (2013). Ο Εξευρωπαϊσμός της Κοινωνικής Πολιτικής, Θεωρητικό Πλαίσιο, Μεθοδολογικά Προβλήματα και η Ελληνική Εμπειρία. Αθήνα: Διόνικος.

Ξενόγλωσσες

- Council of the European Union. (2009). *Council Conclusions on the Employability of Graduates from Education and Training*. Brussels: Council of the European Union.
- Council of the European Union. (2000). *Presidency conclusions, Lisbon European Council (23 and 24 March 2000)*. Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από http://europa.eu.int/ISPO/docs/services/docs/2000/jan-march/doc_00_8_en.html.

- Council of the European Union- General Secretariat (1987). “Resolution of the Ministers of Education,” *European Education Policy Statement*, 3rd ed. Brussels: Council of the European Union- General Secretariat.
- European Commission. (2015). *Riga Conclusions 2015*. Brussels: European Commission.
- European Commission. (2012). *Rethinking Education: Investing in Skills for Better Socio-Economic Outcomes*. Brussels: European Union.
- European Commission. (2001). *European report on quality of school education-16 quality indicators. Report based on the work of the Working Committee on Quality Indicators*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurydice/ European Commission (2004). *Evaluation of schools providing compulsory education in Europe*. Luxemburg : Office for Official Publications on the European Communities.
- European Union. (2000). *Presidency Conclusions Lisbon European Council 23 and 24 March 2000*. Brussels: European Commission.
- Grek, S., Lawn, M. (2009). A short history of Europeanizing Education, The new political work of calculating the future, *European Education*, vol.41, pp.32-54.
- Kok, W. (2004). *Facing the challenge- The Lisbon strategy for growth and employment*. Report from the High- Level chaired by Wim Kok. Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/kok_report_en.pdf.
- OECD,(2018). *Education for a Bright Future in Greece*. Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από : https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-for-a-bright-future-in-greece_9789264298750-en
- OECD (2015). *Results in Focus*. Ανακτήθηκε στις 04/04/2021 από : <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>.
- Pepin, L. (2007). The History of EU Cooperation in the Field of Education and Training: how lifelong learning became a strategic objective, *European Journal of Education, Research, Development and Policy*, Vol 42, Issue 1, 121-132.
- Pepin, L. (2006). *The history of European cooperation in education and training: Europe in the making- an example*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Rasmussen, P. (2014). Adult Learning Policy in the European Commission. Στο M. Milana, & J. Holford, *Adult Education Policy and the European Union, Theoretical and Methodological Perspectives* (σελ 17-34). Rotterdam; Boston; Taipei: Sense Publishers